

AUTIZMLI BOLALARNI RIVOJLANTIRISHDA ART TERAPIYA USULLARIDAN FOYDALANISH IMKONYATLARI

JDPU Umumiy psixologiya kafedrası
v.b.dotsenti, psixol.f.f.d(PhD)
Sh.A.Shakarboyeva
JDPU, Pedagogika va psixologiya
magistri Qayumov Azamat

Anotatsiya : Maqolada Art-terapevtik usullar ko‘rib chiqiladi. Maqolaning maqsadi bolalar uchun Art-terapevtik tuzatish usullarining samaradorligi o‘z-o‘zini aniqlash, moslashish, sotsializatsiya, ijodiy o‘zini namoyon qilish va bolalarning o‘zini o‘zi anglashiga hissa qo‘shadigan autism spektrining buzilishini asoslash. Tadqiqotning asosiy usullari xususiyatlarni o‘rganish bo‘yicha ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish autistik bolalarning rivojlanishi, shuningdek, bolalar autizmini tuzatishning Art-terapevtik usullari aniqlashga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: bolalik autizmi, autizmning buzilishi spektr, psixologik va pedagogik qo‘llab-quvvatlash, tuzatish, artpedagogika, Art-terapevtik usullar.

Atrofimizda xatti-harakatlari real voqeylik bilan bog‘liq bo‘lmagan, yonidagilar bilan muloqot qilishni xohlamaydigan, yolg‘izlikni yoqtiradigan, fikrlashi boshqalarga o‘xshamaydigan insonlarga nisbatan “sal g‘alatiroq” degan iborani ishlatamiz. Bunday holatni tibbiyotda “autizm” deb atashadi.

Autizm (grekcha “autos” – “o‘zim” degan so‘z) – bu ruhiyatning o‘ziga xos holati bo‘lib, bemor tashqi olam, atrofdagilar bilan muloqot qilishni istamaydi. U yolg‘izlikni yoqtiradi. Yana bir xil xatti-harakat va shunday so‘zlarni takrorlaydi. Kasallikka doir “autizm” terminini fanga 1912 yilda E.Bleyler kiritgan. Uning fikricha, xasta odam o‘z olamida yashaydi. Fikrlashi boshqalarnikiga o‘xshamaydi. Ularning xatti-harakatlari real voqeylik bilan bog‘liq emas. Bemorlarning harakatlarida hissiy kechinmalar asosiy o‘rin tutadi. Bu kasallik sindromi o‘g‘il bolalarda qiz bolalarga nisbatan ko‘p uchraydi. Kasallikning ilk belgilari uch yoshgacha kuzatiladi. Ba‘zan klinik belgilar barvaqt aniqlanishi ham mumkin.

2019 yil 1- yanvar holatiga ko‘ra, O‘zbekiston bo‘yicha rasmiy tarzda 710 mingga yaqin nogironligi bo‘lgan shaxs ro‘yxatga olingan. Ularning 101 ming nafari – 16 yoshgacha bo‘lgan imkoniyati cheklangan bolalardan iborat. Har qanday imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlash va ularni ta‘lim hamda tarbiyasiga e‘tibor davlatimiz tamonidan kafolatlangan. Bugungi kunda zamonaviy ta‘lim fan texnika rivojlanishi yangi zamonaviy usullarning paydo bo‘lishi hamda bolalar ta‘lim tarbiyasini yaxshilash imkoniyati cheklangan bolalar ta‘limini sifatini yaxshilashga imkon yaratdi. Aynan yangicha yo‘nalishlar o‘ylab topildi bugungi kunda Autizmli bolalarni ijtimoiy muhitga moslashtirish hamda ularni ta‘lim va ijtimoiy muhitga moslashtirishda ART terapiya usullaridan foydalanish keng qo‘llanib kelmoqda. So‘nggi paytlarda bolalarning o‘sishi kuzatilmoqda, ularning muvaffaqiyatli kelajagi tashvish va shubha tug‘diradi.. Autizm spektri buzilgan

bolalarning paydo bo'lishi muammosi butun dunyoda keskin muhokama qilinmoqda. Bolalar autizmini tashxislash va ushbu kasalliklarning alomatlarini aniqlash masalalari nafaqat tibbiyot xodimlarini, balki o'qituvchilar va ota-onalarni ham tashvishga solmoqda.

Tadqiqotning dolzarbligi psixologik va pedagogik hamrohlikda musiqa bilan san'at va Art-terapevtik imkoniyatlarini birlashtirish orqali bolalar autizmini tuzatish uchun pedagogik kontseptsiyani ishlab chiqish masalasi bilan bog'liq. Shu munosabat bilan "maxsus" bolalar bilan ishlashning yangi usullaridan foydalanish uchun universal uslubiy va texnologik asoslarni ishlab chiqish zarurati tug'iladi. Muammolarni hal qilish uchun quyidagilar zarur rivojlanish xususiyatlari bo'lgan bolalar paydo bo'lishining sabablarini tushuning, "normalar"ga mos kelmaydi. Ko'p sabablar bor: istalmagan homiladorlik, homiladorlik patologiyasi, og'ir tug'ilish, emlashlar, etishmovchilik sevgi va e'tibor, rad etilgan onalik. Har bir alohida holat taqdim etish maqsadida alohida ko'rib chiqilishi kerak o'z vaqtida yordam berilishi zarur. Ushbu muammoni o'rganish doirasida asosiy tushunchalarni ko'rib chiqish kerak.

Bolalik autizmi-bu ijtimoiy aloqaning buzilishiga, atipik xatti-harakatlarga, takroriy harakatlarga olib keladigan miya buzilishi, nutqning buzilishi, o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish funksiyasining etishmasligi. Biroq, autizimli bolalar ba'zida normal rivojlanish darajasi bo'lgan bolalar qila olmaydigan ajoyib qobiliyatlarni namoyon etadilar.

Art-terapevtik usullar tajribada yordam beradi turli buzilishlarga olib kelgan psixotravmatik vaziyat hisoblanadi. Tuzatish ishlari badiiy va ijodiy faoliyatdan iborat bo'lib, uning davomida bola bu mashg'ulotlarni hissiy jihatdan boshdan kechiradi "xato"sodir bo'lgan paytning holati va vaziyati o'rganiladi. O'yin tasviri (mavzu, musiqa asbobi, harakat, tovush) bolaning his-tuyg'ularini yetkazishga va munosabatlarni tiklashga qodir. Bunda autizm nuqsoniga ega bo'lgan bolalar uchun hissiy faoliyatiga ta'sir o'tkazib ularni rivojlanishiga va atrof muhitga moslashishiga yordam beradi.

- Musiqiy terapiya. Integral musiqiy terapiya bolalarga terapevtik ta'sir ko'rsatadi.

Maqsad-bola va u bilan birga bo'lgan muhim odam o'rtasida munosabatlarni o'rnatish. Axborot almashinuvi til tushunchalarida amalga oshiriladi tana harakatlari, vokal, ko'z bilan aloqa qilish va vizual konsentratsiya ob'ektda (balon, gaz sharf, lenta, yostiq, tayoqchalar, o'yinchoqlar va boshqalar). Musiqiy Art terapiya "til" vizual va plastik hisoblanadi. Bugungi kunda bu "Individual" ishlashda qo'l keladi har doim ham bola hissiy holatini, vazifasini, muammosini so'z bilan ifoda eta olmaydi. Imo-ishora, plastik harakat, musiqaga pantomima bolaga unda mavjud bo'lmagan hamma narsani aytishga imkon beradi va so'z bilan ifodalashi mumkin.

Integral musiqa terapiyasining tarkibiy qismlaridan biri xor qo'shiqidir. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, xor qo'shiqlari nutq funksiyasi saqlanib qolgan bolalarga yordam beradi, bolalarda komplekslar, tajovuzkorlik, depressiya,

noaniqlik kabi jarayonlarni aniqlash hamda ularni bartaraf etishda qo‘l keladi. Qo‘shiq paytida ovoz yordamida ham ijobiy, ham salbiy energiya otilib chiqadi. Shunday qilib, umumiy holat uyg‘unlashadi. Gapirmaydigan bolalar bilan tuzatish ishlarida elementar vokal improvizatsiyalaridan foydalanish foydalidir.

Bolalar ovoz va harakat bilan takrorlaydilar, ular qanday qilib xorga qo‘shilib ketishi va birgalikda ijro etishi ham ancha vaqt talab etadi chunki autizimli bolalar muloqotdan shovqindan hamda odamlardan yiroq bo‘lishni hohlaydilar. Ular uchun unli tovushlarni kuylash foydali : a-o-u-e-i-o‘ turli xil kombinatsiyalar va variantlar. Musiqa ostida siz hayvonlarning anamatopiyasi ovozli yoki nafas olish tovushlaridan foydalanishingiz mumkin.

Yuqoridagilarni sarhisob qilsak, bolalar autizmini tuzatish uchun artterapevtik usullardan foydalanish quyidagilarga yordam beradi degan xulosaga kelishimiz mumkin: bolalarni moslashtirish va ijtimoiylashtirish jarayoni uyg‘unlashtirishga imkon beradi bolaning tashqi dunyo, odamlar va o‘zi bilan shaxsiyati. Biz maqsadga muvofiq va uslubiy jihatdan asosli deb hisoblagan shaxsni tuzatishning pedagogik usuli-bu bolaning tabiiy rivojlanishi, uning ijtimoiylashuv moslashish qobiliyati va usullari. Bolalar autizmini tuzatish vositasi sifatida Art-terapevtik usullardan foydalanishning tavsiflangan tajribasi to‘g‘ri ijodiy ta‘limning zarurligini tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Bashina V. M. bolalik davridagi autizm.- M.: "Tibbiyot" Nashriyoti, 1999.240 s. ("amaliyotchi Kutubxona" seriyasi). – ISBN 5-225-04534-0.
2. Lebedeva L. D. Art-terapiya amaliyoti: yondashuvlar, diagnostika, tizim sinflar. Nutq, 2003 yil. 256 s.
3. Lebedinskaya K. S., Nikolskaya O. S. erta bolalik diagnostikasi autizm: dastlabki namoyishlar. M.: Ma'rifat, 1991. 96 s. ISBN 5-09-003454-0.
4. Bolalik autizmi: oquvchi / komp. L. M. Shipitsin Tomonidan. Spb. : Xalqaro oila va bolalar instituti R. Uollenberg, 1997 Yil. 254 s.
5. Abdulakimovna, S. S. (2021). TEACHERS SELF-DEVELOPMENT AS A CRITERION FOR INCREASING PROFESSIONAL COMPETENCE. World Bulletin of Social Sciences, 3(10), 58-60.
6. Shakarboyeva S. БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРДА ЎЗ УСТИДА ИШЛАШ ФАОЛИЯТИНИ ТАРБИЯЛАШНИНГ ИЖТИМОЙ-ПСИХОЛОГИК ЖИҲАТЛАРИ //Журнал Педагогика и психологии в современном образовании. – 2022. – Т. 2. – №. 6.
7. Abdulakimovna S. S. Socially Psychological Education of Self-Development Skills in Future Teachers Functions //International Journal of Discoveries and Innovations in Applied Sciences. – 2021. – Т. 1. – №. 5. – С. 231-235.
8. Shakarboyeva, & O‘ktamova , O. (2024). TARBIYASI OG‘IR O‘SMIRLARNI IJTIMOYLASHTIRISHDA OILA, MAHALLA, TA‘LIM MUASSASASI HAMKORLIKLIGINI RIVOJLANTIRISH USULLARI. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(1), 139-147. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9555>

8. Abdulakimovna, S. S. (2021). TEACHERS SELF-DEVELOPMENT AS A CRITERION FOR INCREASING PROFESSIONAL COMPETENCE. *World Bulletin of Social Sciences*, 3(10), 58-60.
9. Shakarboyeva S. БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРДА ЎЗ УСТИДА ИШЛАШ ФАОЛИЯТИНИ ТАРБИЯЛАШНИНГ ИЖТИМОЙ-ПСИХОЛОГИК ЖИҲАТЛАРИ //Журнал Педагогика и психологии в современном образовании. – 2022. – Т. 2. – №. 6.
10. Abdulakimovna S. S. Socially Psychological Education of Self-Development Skills in Future Teachers Functions //International Journal of Discoveries and Innovations in Applied Sciences. – 2021. – Т. 1. – №. 5. – С. 231-235.
11. Kamolova, S. (2021). The Role Of Universal And Scientific Values In The Spiritual Development Of Future Teachers. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, (2).
12. Мунарова, Р. У., Камолова, Ш. У., Шакарбоева, Ш. А., Каршибоева, Д. Б., & Алимкулов, С. О. У. (2016). Великие мыслители Средней Азии о воспитании гармоничного и всесторонне развитого поколения. *Проблемы педагогики*, (2 (13)), 17-19.
13. Kamolova, S. U., Shakarbaeva, S. A., Yuldashev, S. A., & Ochilov, C. Q. (2020). The Essence Of The Content Of Enriching The Scientific Outlook Of Future Teachers. *Essence*, 29(8), 3593-3598.
14. Мунарова, Р. У. (2016). Камолова Ширин Усаровна, Шакарбоева Шахноза Абдулакимова, Каршибоева Дилфуза Бурлиевна, & Алимкулов Сирожиддин Олимжон ўғли (2016). Великие мыслители Средней Азии о воспитании гармоничного и всесторонне развитого поколения. *Проблемы педагогики*, (2 (13)), 17-19.
15. Usarovna, K. S., Muhammedovna, Y. F., Shodiyevna, O. D., & Shakhnoza, S. (2022). The Importance of Cognitive Processes in the Formation of a Scientific Worldview among Students. *International Journal of Discoveries and Innovations in Applied Sciences*, 2(2), 78-83.
16. Abdulakimovna, S. S. (2022). Social-Psychological Characteristics Of Professional SelfDevelopment Of Future Teachers. *Zien Journal of Social Sciences and Humanities*, 14, 138-140.
17. Abdulakimovna, S. S. (2021). Teachers self-development as a criterion for increasing professional competence. *World Bulletin of Social Sciences*, 3(10), 58-60.
18. Munarova, R. U. (2016). Kamolova Sh. U., Shakarboeva Sh. A., Karshiboeva DB, Alimkulov SOU (2016) Velikie misliteli Sredney Azii o vospitaniy garmonichnogo i vsestoronne razvitogo pokoleniya. *Problemi pedagogiki*, (2), 13.
19. Abdulakimovna, S. S. (2022). Social-Psychological Characteristics Of Professional SelfDevelopment Of Future Teachers. *Zien Journal of Social Sciences and Humanities*, 14, 138-140.
20. Shakarboyeva, S. (2022). БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРДА ЎЗ УСТИДА ИШЛАШ ФАОЛИЯТИНИ ТАРБИЯЛАШНИНГ ИЖТИМОЙ-

- ПСИХОЛОГИК ЖИҲАТЛАРИ. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 2(2).
21. Shakarboyeva, S. (2021). БЎЎЎЎЎЎ ПЕДАГОГЛАРДА ЎЗ УСТИДА ИШЛАШ ФАОЛИЯТИНИ ТАРБИЯЛАШНИНГ ИЖТИМОЙ-ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, (1).
22. Шакарбоева, Ш. А. (2021). САМОРАЗВИТИЕ В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАК ПРЕДМЕТ СОЦИАЛЬНОЙ ПСИХОЛОГИИ. In *Стратегия научно-технологического развития-2021* (pp. 39-40).
23. Шакарбоева, Ш. А. ПЕДАГОГИКА & ПСИХОЛОГИЯ. ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА. *ПЕДАГОГИКА*, (1), 61-64.
24. Axmedova, N., & Eshmuradova, S. (2023). BO‘LG‘USI O‘QITUVCHILARNI KASBIY TAYYORLASHDA IJODIY QOBILİYATLARNING ANAMIYATI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 3(1). извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/7905>
25. Fayziyeva, nodira. (2024). YOSH OILALARNING IJTIMOİY VA PSIXOLOGIK MUAMMOLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 4(1), 85-90. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9547>
26. Fayziyeva, nodira. (2024). YOSHLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH MUAMMOLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 4(1), 119-125. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9552>
27. Fayziyeva, nodira. (2024). KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O‘QUVCHILARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 4(1), 126-131. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9553>
28. Fayziyeva, nodira. (2024). YOSHLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH MUAMMOLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 4(1), 119-125. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9552>
29. Fayziyeva, nodira. (2024). YOSH OILALARNING IJTIMOİY VA PSIXOLOGIK MUAMMOLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 4(1), 85-90. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9547>
30. Собировна, ФН (2024). Психологические особенности учащихся начальных классов. *Wire Insights: Журнал Innovation Insights* , 2 (2), 16–18.
31. Файзиева, Н. С. (2023, January). СОСТОЯНИЕ ИЗУЧЕНИЯ ПРОБЛЕМЫ ОБЩЕНИЯ В ПСИХОЛОГИИ. In *International Conference of Education, Research and Innovation* (Vol. 1, No. 1, pp. 121-126).

- 32.Fayziyeva, N. (2022). KICHIK YOSHDAGI MAKTAB BOLALARNING KOMMUNIKATIV QOBILIYATLARINI SHAKLLANTIRISH. *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, 2(12), 211-215.
- 33.Нодира, Ф. (2018). Профессионально значимые качества и умения преподавателя иностранных языков. *Достижения науки и образования* , 1 (7 (29)), 83-85.
- 34.Fayziyeva, nodira. (2024). BOSHLANG‘ICH MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARDA ALOQA KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH SHAKLLARI VA USULLARI. *Журнал Педагогике и психологии в современном образовании*, (I). извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8721>
- 35.Sobirovna, F. N. (2024). Psychological Characteristics Of Primary School Students. *Wire Insights: Journal of Innovation Insights*, 2(2), 16-18.
- 36.Fayziyeva, N. (2022). KICHIK YOSHDAGI MAKTAB BOLALARNING KOMMUNIKATIV QOBILIYATLARINI SHAKLLANTIRISH. *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, 2(12), 211-215.
- 37.Kamolova, S. (2022). АБУ РАЙХОН БЕРУНИЙНИНГ МАЪНАВИЙ СОҒЛОМ АВЛОДНИ ТАРБИЯЛАШ ҒОЯСИ. *Журнал Педагогике и психологии в современном образовании*, 2(2). извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/5568>
- 38.Odiljonova, K. (2023). O‘QUVCHILARDA SOG‘lom tafakkurni rivojlantirishning psixologik xususiyatlari. *Fan va innovatsiyalar* , 2 (B4), 267-272.
- 39.Odiljonova, X. (2024). O‘QUVCHILARDA VALEOLOGIK TAFAKKURNI O‘STIRISHNING NAZARIY ASOSLARI. *Журнал Педагогике и психологии в современном образовании*, 4(1), 3-11. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/941>
- 40.Amonxonova, Y. (2024). “MEN” KONSEPSIYASI INSONING O‘ZINI-O‘ZI ANGLASHI MASALALARI. *Журнал Педагогике и психологии в современном образовании*, 4(1), 44-49. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9513>
- 41.Amonxonova, Y. (2024). INNOVATSION TA’LIM MUHITIDA MAKTAB RAHBARINING ZAMONAVIY TA’LIM TIZIMIDA KASBIY KOMPETENTLIKNING MOHIYATI VA UNING XORIJIY MAMLAKATLARDA O‘RGANILISHI. *Журнал Педагогике и психологии в современном образовании*, 4(1), 50-61. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9514>
- 42.Amonxonova, Y. (2024). INNOVATSION TA’LIM MUHITIDA UMUMTA’LIM MAKTABLARI RAHBARLARINING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK VA INNOVASION BOSHQARUVI HAMDA AXBOROT TA’MINOTI. *Журнал Педагогике и психологии в современном образовании*, 4(1), 12-20. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9412>

- 43.Qarshiboyeva, G., & Odiljonova, X. (2022). ЎҚУВЧИЛАРДА ВАЛЕОЛОГИК БИЛИМНИ ОШИРИБ БОРИШ АСОСЛАРИ. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 2(5).
- 44.Odiljonova, K. (2023). O‘QUVCHILARDA SOG‘lom tafakkurni rivojlantirishning psixologik xususiyatlari. Fan va innovatsiyalar , 2 (B4), 267-272.
- 45.Abduazizkhan, A. Y. (2023). PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF ETHICAL ATTITUDES IN STUDENTS BASED ON AXIOLOGICAL APPROACHES. American Journal of Interdisciplinary Research and Development, 15, 216-220.
- 46.Amonxonova, Y. (2024). INNOVATSION TA‘LIM MUHITIDA MAKTAB RAHBARINING ZAMONAVIY TA‘LIM TIZIMIDA KASBIY KOMPETENTLIKNING MOHIYATI VA UNING XORIJIY MAMLAKATLARDA O‘RGANILISHI. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(1), 50-61. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9514>
- 47.Amonxonova, Y. (2024). “MEN” KONSEPSIYASI INSONING O‘ZINI-O‘ZI ANGLASHI MASALALARI. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(1), 44-49. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9513>
- 48.Odiljonova, X. (2024). “MEN” KONSEPSIYASIGAYONDASHUVLARNING O‘ZIGA XOSLIGI . Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(1), 62-70. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9515>
- 49.Fayziyeva, nodira. (2024). YOSH OILALARNING IJTIMOIIY VA PSIXOLOGIK MUAMMOLARI. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(1), 85-90. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9547>
- 50.Shakarboyeva, & O‘ktamova , O. (2024). TARBIYASI OG‘IR O‘SMIRLARNI IJTIMOIIYLASHTIRISHDA OILA, MAHALLA, TA‘LIM MUASSASASI HAMKORLIKLIGINI RIVOJLANTIRISH USULLARI. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(1), 139-147. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9555>
- 51.Toshpo‘latova, N. (2024). OILADAGI TARBIYA VA INSON KOMOLOTI MASALALARI. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(1), 132-138. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9554>